Kultura sjećanja. Domovinski rata kao utemeljiteljski mit nacije

O razvoju jedne znanstvene discipline

Tihomir Cipek*
tihomir.cipek@fpzg.hr
https://orcid.org/0000-0002-3253-7326

https://doi.org/10.31192/np.24.1.2
UDK: 159.953.3:316
355.48(497.5)"1991/1995"
Pregledni članak / Review
Primljeno: 9. lipnja 2025.
Prihvaćeno: 8. rujna 2025.

U tekstu se analiziraju teorije sjećanja Mauricea Halbwachsa, Jana Assmanna, Aleide Assmann i njihova funkcija u istraživanjima kulture sjećanja. Prema tim autorima, pojedinac se sjeća kao pripadnik neke zajednice ili društvene grupe, a sjećanje se dijeli na komunikacijsko, kulturalno, institucionalizirano sjećanje; potonje inauguracijom utemeljiteljskog mita omogućuje oblikovanje identiteta nacije. Analiza najvažnijih mitova osamnaest istraživanih nacija je pokazala važnost rata kao utemeljiteljskog mita, kod gotovo svih nacija. U Hrvatskoj tu zadaću obavlja Domovinski rat, koji čini jednu od osnovnih pripovijesti suvremenog hrvatskog nacionalnog identiteta. Pokazalo se da rat kao utemeljiteljski mit nije prijetnja demokraciji, već da je to opće mjesto većine demokratskih političkih poretka.

Ključne riječi: *kultura sjećanja, Maurice Halbwachs, Jan Assmann, Aleida Assmann, komunikacijsko sjećanje, kulturalno sjećanje, rat, utemeljiteljski mit.*

* Prof. dr. sc. Tihomir Cipek, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR-10000 Zagreb.

*Uvod***

U tekstu se polazi od teze da kultura sjećanja određuje tumačenje povijesti, a ono bitno utječe na oblikovanje nacionalnog identiteta. Naime, nacije nema bez povijesti, odnosno njezinog tumačenja. U ovom tekstu nastojat ćemo ukazati na jaku vezu između tumačenja povijesti, kulture sjećanja i nacionalnog identiteta. Na važnost prošlosti i njezinog tumačenja ukazao je Friedrich Nietzsche, kada je odgovorom na pitanje »Do kojeg stupnja život uopće treba službu historije?« naglasio da je to jedno »od najviših pitanja i briga u pogledu zdravlja čovjeka, naroda, kulture«.[1] On smatra da čovjek u svome odnosu prema povijesti treba naći pravu mjeru. Dakle, da čovjeku treba ni previše, niti premalo povijesti. Naime, »prekomjernost historije onome živome šteti (…) Povijest pripada prije svega onom djelatnom i moćnom, onome tko ratuje u velikom ratu, tko treba učitelje, tješitelje…«.[2] Kultura sjećanja, trebala bi omogućiti pronalaženje prave mjere odnosa prema prošlosti.

Nietzscheova teza vrijedi i kod razmatranja odnosa prema hrvatskoj kulturi sjećanja. Da bismo je razumjeli, nastojat će se ukazati na osnovne značajke teorije sjećanja. Najprije će se rekonstruirati odnos između komunikacijskog i kulturalnog sjećanja u teoriji Jana Assmanna, zatim će se prikazati četiri tipa sjećanja na koje je svojoj teoriji sjećanja ukazala Aleida Assmann, a u trećem će se dijelu teksta rekonstruirati teorija mita i na primjeru osamnaest nacija ukazati na značajke utemeljiteljskih mitova.

Društveno sjećanje

Pojmom kultura sjećanja u društvenim i humanističkim znanostima nastojalo se opisati društvenu ulogu tumačenja i načina uprizorenja i objašnjenja povijesnih događaja. Taj pojam je postao široko prihvaćen, pa je postupno u javnoj uporabi zamijenio prijašnje pojmove »politika povijesti«, »povijesno sjećanje«, »povijesna kultura«.[3] Dakle, temeljna je zadaća kulture sjećanja – koju smo definirali kao način i oblik na koji su institucionalizirana kolektivna sjećanja – da omogući oblikovanje nacionalnog identiteta. Riječ je o identitetu kojeg povjesničari Etienne François i Hagen Schulze nazivaju »emocionalnim

** Tekst je pisan u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost: *Iz rata u mir. Hrvatski branitelji u tranziciji*. (IP - 2022-10-8510, voditelj: prof. dr. sc. A. Jakir)

[1] Friedrich NIETZSCHE, *O koristi i štetnosti historije za život*, prev. i prir. Damir Barbarić, Zagreb, Matica hrvatska, 2004, 18.

[2] *Isto*, 19.

[3] Aleida ASSMANN, Gedächtnis als Leitbegriff der Kulturwissenschaften, u: L. Musner, G. Wunberg (ur.), *Kulturwissenschaften. Forschung – Praxis – Positionen*, Beč, WUV, 2002, 27-45.

temeljem nacije«.[4] Naime, istraživanja nacije su jasno pokazala da je za oblikovanje nacije potreban svojevrstan simbolički konstruktivizam koji razvija tezu o zajedničkom porijeklu, jeziku i povijesti nacije.[5] Neovisno o tome je li riječ o čistoj konstrukciji ili povijesnoj stvarnosti, bez toga simboličkog jedinstva ne može se oblikovati nacija i nacionalna država, a samim time ni demokracija. Treba istaknuti da se i liberalni autori, koje se često uvrštava u ljevicu – poput Habermasa, slažu da tek »simbolička konstrukcija jednog 'naroda' čini od moderne države nacionalnu državu«.[6] Moderne nacionalne države nema, dakle, bez neke skupine zajedničkih vrijednosti, neke vrste zajedničkog obzora smisla.

Također se ističe da je emocionalna imaginacija kolektivnog političkog identiteta nacije uvijek povezana s određenim tumačenjem povijesti, a ono se zrcali u kulturi sjećanja. Riječ je o vrsti sjećanja oko kojeg je postignuta suglasnost ključnih političkih subjekata, a koja se iskazuje u odlukama parlamenta koje se donose konsenzusom ili uvjerljivom većinom. Jedna od takvih odluka je Deklaracija o Domovinskom ratu koju je 13. listopada 2000. godine donio Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora.[7] Tom odlukom se određuje utemeljiteljski ili osnivački mit suverene hrvatske države i nacije te uloga koju u njezinom oblikovanju imaju hrvatski branitelji.

Treba istaknuti da kultura sjećanja nije moguća bez određenog tumačenja povijesti, te da se

> »oko pojama sjećanja gradi (…) nova paradigma u kulturalnim znanostima, koja dopušta da se različiti kulturni fenomeni i polja – umjetnost i književnost, politika i društvo, religija i pravo – vide u novoj međuovisnosti«.[8]

Ta nova paradigma u društvenim i humanističkim znanostima utemeljena je na teoriji društvenog pamćenja francuskog sociologa Mauricea Halbwachsa. On smatra da se i individualno sjećanje uvijek oblikuje kroz proces pamćenja kolektiva. Pojedinci su naime, naglašava Halbwachs, uvijek dio neke društvene grupe ili zajednice, pa uvijek »pamte kao članovi grupe«.[9] Halbwachs razlikuje dva tipa kolektivnog pamćenja. Prvo, kolektivno pamćenje kao pamćenje pojedinca koje se izgradilo u obzoru njegovog društvenog i kulturalnog okruženja; i drugo, kolektivno pamćenje koje se oblikuje posredovanjem institucija, medija,

[4] Etienne FRANÇOIS, Hagen SCHULZE, Die emotionale Fundament der Nationen, u: M. Flacke (ur.), *Mythen der Nationen. Ein europäisches Panorama*, München, Berlin, Kohler und Amelang, 2001, 17-32.

[5] Benedict ANDERSON, *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Zagreb, Školska knjiga, 1990, 15-16.

[6] Jürgen HABERMAS, *Die postnationale Konstellation. Politische Esseys*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1998, 99.

[7] *Deklaracija o Domovinskom ratu*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html.

[8] Jan ASSMANN, *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München, Beck, 2000, 11.

[9] Maurice HALBWACHS, *La memoire collective*, Pariz, Presses Universitaires de France, 1950, 30.

odnosno komunikacijom unutar neke društvene grupe ili kulturne zajednice.[10] Smatra, dakle, da nedvojbeno uvijek postoji i neki društveni okvir pamćenja jer pojedinac na prošlost gleda kroz »društveni okvir«. Zbog toga je Halbwachs jasno istaknuo da je pogled pojedinca uvijek određen pogledom društvene grupe kojoj on pripada. Naravno, onaj koji pamti je pojedinac, ali ono što će zapamtiti i što mu ostaje u sjećanju bitno je određeno društvenim okvirom kroz koji gleda na prošlost. »Svako pojedinačno pamćenje«, tvrdi Halbwachs, »je 'točka gledišta' na kolektivno pamćenje«.[11]

Dakle, Halbwachs smatra da se pojedinac uvijek neizbježno sjeća kao pripadnik neke društvene skupine i to čak i onda kada njezini drugi članovi nisu prisutni ili nisu bili uključeni u događaj koji se nastoji zapamtiti. Naime, pojedinac internalizira socijalnu i ideološku orijentaciju društvene grupe kojoj pripada i na taj način preuzima njezino motrište. »Vrijednosti naše društvene skupine pojedincu daju svijest o događajima bez koje bi rekonstrukcija prošlosti bila nemoguća.«[12] Barbara A. Misztal je na temelju ove teze zaključila da su

> »obitelj, etnička skupina i nacija, primjeri (…) glavnih mnemoničkih zajednica koje nam nameću ono čega bi se trebali sjećati i što bi trebali zaboravljati. One utječu na 'dubinu' našeg pamćenja; reguliraju koliko bi se unatrag trebali sjećati, koji bi dio prošlosti trebali pamtiti, koji događaji označavaju početak, a koji bi se trebali izbaciti iz naše prošlosti.«[13]

Proces pamćenja se, dakle, odvija pod utjecajem danih društvenih okolnosti i pod uvijek prisutnim socijalnim pritiskom. Zbog toga je pojedinac sklon zapamtiti uglavnom samo ono što je društveno prihvaćeno, odnosno ono što njegova društvena grupa ili zajednica smatra vrijednim sjećanja. Treba također istaknuti da je Halbwachsova teorija nadišla okvire sociologije i da je bitno utjecala i na historiografiju, politologiju i antropologiju. Znanstvenice i znanstvenici od Halbwachsa su preuzeli, »koncept prošlosti, koji se može nazvati 'društveno-konstruktivistički'«.[14] Taj pristup tumačenju našeg odnosa prema prošlosti i njegova utjecaja na oblikovanje nacionalnog identiteta postao je paradigma u društvenim i humanističkim znanostima koja je osobito utjecajna u suvremenim teorijama nacionalizma kao i u teorijama sjećanja.

[10] Astrid ERLL, *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen. Eine Einführung*, Stuttgart, J. B. Metzler, 2017, 12.
[11] Halbwachs, *La memoire collective*…, 31.
[12] Maurice HALBWACHS, *Les cadres sociaux de la memoire* [1925], Pariz, Albin Michel, 1994, 156.
[13] Barbara A. MISZTAL, *Teorije društvenog sjećanja*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2021, 29.
[14] J. Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis*…, 47.

Komunikacijsko i kulturalno sjećanje

Na osnovu Halbwachsove teorije egiptolog Jan Assmann je oblikovao svoju vrlo utjecajnu teoriju sjećanja. U toj se teoriji naglašava razlika između komunikacijskog i kulturalnog sjećanja. Riječ je o razlikovanju koje ima veliku spoznajnu vrijednost. Naime, ono omogućuje da se uvidi značenje nekog tipa sjećanja za legitimaciju političkog poretka i države. Assmann je zaključio da se komunikacijsko sjećanje prenosi najviše kroz tri generacije, a onda se, nestankom onih koji su svjedočili pojedinom događaju, polako, ali sigurno zaboravlja. Istaknuo je da se komunikacijsko sjećanje prenosi pripovijestima svjedoka, članica i članova obitelji, fotografijama, obiteljskim predmetima koji čuvaju uspomene na prošlost i tome slično. Ali, iako se može utemeljiti na jasnim materijalnim dokazima, taj tip sjećanja nema jasnu narativnu strukturu. Za razliku od komunikacijskog sjećanja, kulturalno sjećanje ima jasnu pripovjedačku strukturu. Materijalni dokazi kulturalnog sjećanja mogu se pohraniti u muzejima, izložbama, spomenicima. Kulturalno sjećanje može biti sadržano i u školskim udžbenicima. Riječju, kulturalno sjećanje pohranjeno je u institucijama. A o njemu se brinu političke i kulturne institucije države, često i udruge civilnog društva. Valja naglasiti da su, usprkos njihovim razlikama, oba sjećanja važna za oblikovanje nacionalnog identiteta. Značajke komunikacijskog i kulturalnog sjećanja prikazane su sljedećom tablicom:

	Komunikacijsko sjećanje	Kulturalno sjećanje
Sadržaj	Povijesno iskustvo u okviru individualne biografije	Mitska prapovijest, događaji u apsolutnoj prošlosti
Oblici	Neformalni, manje oblikovani, prirodno izrasli, nastaju interakcijom, svakodnevice	Podupirani, viši stupanj oblikovanosti, ceremonijalna komunikacija, blagdan
Mediji	Žive uspomene u organskim sjećanjima, iskustva i usmene pripovijesti	Čvrsta objektivizacija, tradicionalno simboličko kodiranje/insceniranje riječima, slikom, plesom itd.
Vremenska struktura	80–100 godina, u sadašnjosti s protekom vremena od 3 do 4 generacije	Apsolutna prošlost mitskog pravremena
Nositelj	Nespecifičan, svjedoci vremena neke zajednice sjećanja	Specijalizirani nositelji tradicije

Prema: Jan Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis*…, 56.

Teorija Jana Assmana naglasila je da kulturalno sjećanje ima važnu funkciju u oblikovanja nacionalnog identiteta, ali i jednako tako vrlo važnu ulogu u legitimaciji neke političke zajednice, odnosno nekog političkog poretka. Navedena razlika može također biti i od velike gnoseologijske koristi pri istraživanju kulture sjećanja na hrvatske ratne veterane. Naime, svako istraživanje ratnih veterana nije isključivo istraživanje samo o njima, nego je ujedno i tumačenje

glavnih značajki društvenih vrijednosti hrvatske političke zajednice – kao i sam odabir neke teme projekta – ili suprotno, njezino neprihvaćanje, sve to nastaje u okviru vrijednosti koji neka politička i znanstvena zajednica smatra važnom.

Četiri modela sjećanja

U istraživanjima kulture sjećanja također se vrlo često u obzir uzima i teorija sjećanja njemačke kulturalne znanstvenice Aleide Assmann. Riječ je o teoriji koja sjećanje dovodi u vezu sa zaboravom. U toj je teoriji napravljena poticajna razlika između četiri tipa kolektivnog sjećanja. Aleida Assmann smatra da svaki od njih ima posebnu zadaću u suočavanju nekog društva s prošlošću. Stoga ističe, da – ako se osvrnemo

> »na drugu polovicu 20. stoljeća, možemo retrospektivno vidjeti kako su se promijenili načini suočavanja s traumatičnom prošlošću. U različitim vremenskim razdobljima postavljeni su vrlo različiti prioriteti politike sjećanja. Ovdje bih, s obzirom na njihove ciljeve, željela razlikovati četiri faze: 1. zaboraviti, 2. sjećati se da se ne zaboravi, 3. sjećati se da bi se zaboravilo, 4. dijaloško sjećanje.«[15]

Aleida Assmann smatra da je prvi tip sjećanja – čije je glavno načelo zaboraviti – često na djelu nakon građanskog rata ili nakon rata između susjednih država. Kao primjer navodi poslijeratne odnose između Francuza i Nijemaca. Izgleda jasnim da ovo ne vrijedi za odnose između Hrvatske i Srbije. No, treba se vratiti Njemačkoj i Francuskoj. Kod obilježavanja povijesti ovih dviju država svrha zaborava bila je pomirenje između ovih dviju nacija. Ideja je bila da se sjećanje na rat preoblikuje u rituale pomirenja. Stoga napominje da su rituale pomirenja između dviju nacija obavljala dva velika državnika – francuski Charles De Gaulle i njemački Konrad Adenauer. Istaknula je da se među tim ritualima pomirenja ističe zajedničko celebriranje u čast poginulih vojnika iz 1962. godine koje se održalo u katedrali francuskoga grada Reimsa.

Sličan odnos prema ratnoj prošlosti uspostavljen je i nakon tridesetogodišnjeg rata (1618.-1648.) između protestantskih i katoličkih zemalja i vladara u Europi. Nakon sklapanja mira 1648. godine, u mirovnom se sporazumu jako isticalo načelo *perpetua oblivio et amnestia* – vječni zaborav i pomilovanje.[16] Bila su to načela koja su trebala dovesti do pomirenja i nove zajedničke suradnje u Europi. Primjer sjećanja kao zaborava, prema mišljenju filozofa Hermanna Lübea, također čini zaboravljanje članstva u nacističkoj stranci. Taj je zaborav omogućio američkim vlastima na jednoj strani i sovjetskim vlastima na dru-

[15] Aleida ASSMANN, Von kollektiver Gewalt zu gemeinsamer Zukunft: Vier Modelle für den Umgang mit traumatischer Vergangenheit, u: K. von Lingen (ur.), *Kriegserfahrung und nationale Identität in Europa nach 1945 Erinnerung, Säuberungsprozesse und nationales Gedächtnis*, Paderborn, Ferdinand Schöningh, 2009, 42.

[16] *Isto*, 43.

goj, da bivše naciste uključe u izgradnju novog poretka.[17] U zapadnom dijelu Njemačke kapitalizma i demokracije, a u istočnom dijelu Njemačke »realnog-socijalizma«.

Zaborav, kao načelo odnošenja prema prošlosti ima, dakle, jasnu političku svrhu. To je pomirenje i izgradnja novog poslijeratnog političkog poretka. Pri tomu se polazi od stava ako je prošlost toliko teška da bi sjećanje na nju spriječilo kretanje u budućnost, ne preostaje drugo nego da se – koliko je to uopće moguće – ona zaboravi. Tu tezu je dobro obrazložio Hermann Lübbe koji u svom eseju taj proces zaborava »teške« prošlosti naziva »komunikativnom šutnjom«. Tim terminom je označio šutnju o nacionalsocijalističkoj prošlosti u ranom poratnom razdoblju Savezne Republike Njemačke.[18] Lübbe smatra da je »komunikativna šutnja« bila jedan od uvjeta za uspjeh ponovnog utemeljenja demokracije u Saveznoj Republici Njemačkoj. Ukratko, uspjelo se jer se u javnom institucionalnom diskursu izbjegavalo isticanje traumatičnih događaja iz nacističke i ratne prošlosti. Nadalje on smatra da je takav odnos prema povijesti podržavala većina njemačkog društva, a i sve njemačke državne institucije, i, naravno, glavne političke stranke. S druge strane, kada je riječ o međunarodnoj razini, odnosno razini odnosa između država, kultura zaborava trebala je omogućiti izgradnju odnosa pomirenja i suradnje između nekada sukobljenih strana. Ističe da se na rane iz prošlosti ne treba stalno javno osvrtati, jer u tome slučaju rat, u psihološkom smislu, zapravo nikada ne može završiti. Pomirenje između Francuza i Nijemaca, a isto tako, u dobroj mjeri, i između Rusa i Nijemaca, koje je stupilo na djelo u šezdesetim godinama 20. stoljeća, ogledan su primjer ovog tipa sjećanja.

Drugi model sjećanja, koji navodi Aleida Assmann, sasvim je suprotan zaboravu. Tu je na djelu »sjećanje da se ne bi zaboravilo«. Ali i ovaj tip sjećanja, kao i prethodni, temelji se na tezi da kultura sjećanja oblikuje kolektivni i pojedinačni identitet. Naime, prošlost je toliko važna da se bez sjećanja na nju ne može oblikovati identitet. Ljudi, naime, žive u sve tri dimenzije vremena – prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. U tom modelu sjećanje je usmjereno na odavanje priznanja za sudjelovanje u nekom povijesno značajnom događaju. Događaju, koji ima vrijednost za cijelu naciju. U hrvatskim okolnostima to je nedvojbeno Domovinski rat. Riječ je o povijesnom događaju koji predstavlja osnivački mit suvremene hrvatske države. No, o značajkama i funkciji osnivačkog mita bit će riječi u idućem poglavlju.

Sada treba istaknuti da je, prema tumačenju hrvatskih političkih institucija, točnije prema navodima iz deklaracija Hrvatskog sabora i iz preambule Ustava Republike Hrvatske, Domovinski rat u temeljima današnjeg hrvatskog nacionalnog identiteta, odnosno da je inauguriran u utemeljiteljski mit hrvatske dr-

[17] Hermann LÜBBE, Der Nationalsozialismus im deutschen Nachkriegsbewusstsein, *Historische Zeitung*, 236 (1983) 1, 579-599.
[18] *Isto*, 549.

žave. U tom obzoru se gleda i na povijesnu ulogu hrvatskih ratnih veterana, a to pak bitno oblikuje najnoviju hrvatsku kulturu sjećanja. Naime, nema dvojbe da sjećanje na hrvatske branitelje pripada u drugi model sjećanja Aleide Assmann. Dakle, sjećamo ih se da ih ne bismo zaboravili. Zanimljivo je napomenuti da se u Saveznoj Republici Njemačkoj ovaj tip sjećanja oblikovao nakon rasprave poznate kao *Historikerstreit* (Svađa povjesničara), koju je započeo Jürgen Habermas 11. srpnja 1986. godine svojim tekstom »Eine Art Schadensabwicklung. Die Apologetischen Tendenzen in der deutschen Zeitgeschichtsschreibung« (Oblik štetne nagodbe. Apologetične tendencije u njemačkoj suvremenoj povijesti). Tim tekstom Habermas je reagirao na teze povjesničara Ernsta Noltea. Rasprava je pokazala da u njemačkom odnosu prema prošlosti postoje tri jasne političke pozicije: konzervativna, liberalna i marksistička.[19]

Na vidjelo je izašla neizbježna politička uloga tumačenja prošlosti i oblikovanja kulture sjećanja. Assmann je primijetila da se nakon *Historikerstreita* u javnosti afirmirao pojam »kultura sjećanja«, koji je zamijenio do tada prevladavajući termin »svladavanje prošlosti« (*Vergangenheitsbewältigung*), a isto se zbilo s terminom »povijesna kultura« Jörna Rüsena, a jednako tako i s više politologijskim terminom »politika prošlosti« Norberta Freia i »politika povijesti« Edgara Wolfruma.[20] Na kraju rasprave u njemačkoj je javnosti, a zatim i u europskoj, prevladao pojam iz kulturalnih studija, »kultura sjećanja«, osobito u historiografiji, pa se on koristi i u ovoj studiji. Potaknuta *Historikerstreitom* njemačka je stručna javnost, a i institucionalna politika, uvidjela velike nedostatke politike zaborava.

> »Zaborav je, pod određenim uvjetima, lijek za teret prošlosti, ali svakako nije lijek za sve. Zaboravljanje se pokazuje osobito učinkovitim nakon simetričnih nasilnih odnosa ili u oportunističkim uvjetima u kojima se žele uspostaviti novi savezi, ali ono ne uspijeva kada je riječ o asimetričnom odnosu ekstremnog nasilja. Pokazalo se da se u slučaju holokausta novi početak nije mogao postići podvlačenjem crte, već samo spremnošću na zajedničko sjećanje.«[21]

U tom tipu sjećanja spomen oblikujemo na temlju ideje ljudskih prava i u znak poštovanja prema poginulim i preživjelim u nekom povijesnom događaju. To se odnosi i na poginule i preživjele hrvatske branitelje, sudionike Domovinskog rata. Taj tip sjećanja je na djelu pri komemoriranju Vukovara.

---

[19] Usp. Tihomir CIPEK, Počinje li 1945. zapravo 1917.? Historikerstreit, u: N. Kisić Kolanović, M. Jareb, K. Spehnjak (ur.), *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2006, 45-56.

[20] A. Assmann, *Von kollektiver Gewalt zu gemeinsamer Zukunft…*, 44. Ona se tu osvrće na knjige: Jörna RÜSENA, Was ist Geschichtskultur?, u: K. Füßmann (ur.), *Historische Faszination. Geschichtskultur heute*, Köln, Böhlau, 1994, 3-26; Norbert FREI, Vergangenheitspolitik. Die Anfänge der Bundesrepublik und die NS-Vergangenheit, München, C. H. Beck, 1997. i Edgar WOLFRUM, *Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland. Der Weg zur bundesrepublikanischen Erinnerung 1948-1990*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1999.

[21] A. Assmann, *Von kollektiver Gewalt zu gemeinsamer Zukunft…*, 45.

Treći je tip sjećanja, prema teoriji Aleide Assmann, »sjećanje da bi se zaboravilo«. U svojom tumačenju ona ističe da postoje dvije vrste sjećanja.

> »Kulturu sjećanja koja je u biti etički utemeljena, koja uzdiže traumatičnu prošlost *ex negativo* u trajnu normativnu instancu i stoga želi dugoročno spriječiti zaborav, i kulturu sjećanja koja je više strateški ili terapeutski utemeljena, koja u konačnici teži zaboravu, ali pretpostavlja da put do tog cilja ide kroz sjećanje. Prisjećanje tako dobiva terapeutsku i pročišćavajuću funkciju; to više nije krajnji cilj i svrha sama po sebi, već važan i nezamjenjiv međukorak. Kultura je općenito bogata primjerima takvog prolaznog sjećanja.«[22]

Aleida Assmann nadalje napominje da se taj tip sjećanja nalazi u kršćanskom ritualu ispovijedi. Priznaje se krivnja da bi se nešto oprostilo, a nakon rituala iskupljena, krivnja se u pravilu zaboravlja. Na njezino je mjesto stupilo iskupljenje. Taj tip sjećanja, koji se temelji na oprostu, s obzirom na kulturu sjećanja na Domovinski rat, doduše postoji, ali se susreće relativno rijetko. Naime, ako je rat osnivački mit nacije, teško se može izbjeći da dominira kultura sjećanja koju Assmann naziva »sjećanje da se ne zaboravi«. U središtu te vrste sjećanja su ratne žrtve s jedne i ratni heroji s druge strane. Polazi se od suda da se u njima ogleda bol i dostojanstvo nacije.

Ali, kako je već rečeno, uz ovo institucionalno sjećanje, postoje i nastojanja civilnih udruga da se oblikuje »sjećanje da bi se zaboravilo«. Njihov uzor su povjerenstva za »istinu i pomirenje« kakva su na inicijativu biskupa Desmonda Tutua osnivana u Južnoafričkoj Republici. Cilj je bio pomirenje i oblikovanje nove južnoafričke nacije u kojoj bi nečija boja kože bila sporedna. To se trebalo postići prevladavanjem trauma iz prošlosti koje je ostavilo surovo razdoblje aparthejda. Sličan cilj imala su i povjerenstva za svladavanje prošlosti koja su nakon vojne diktature osnovana u Argentini. U oba slučaja taj je tip sjećanja imao samo djelomičan uspjeh. Tu je zapravo bio postupak sličan Freudovoj psihoanalizi; u razgovoru s liječnikom pacijentica ili pacijent prisjećaju se prošle traume i ukazuju na njezin uzrok. To se čini s ciljem da se trauma, nakon seanse liječenja, prevlada i zaboravi. U političkom i društvenom smislu, svrha ovog tipa sjećanja je prevladavanje prošlosti i izgradnja mira u budućnosti. Na taj cilj dobro upućuje misao izraelskog pisaca Amosa Oza koji je povodom pregovora između Izraela i Palestinaca izjavio:

> »Da sam ja zadužen za mirovne pregovore – bilo u Wyeu, u Oslu ili bilo gdje – naredio bih inženjerima zvuka da isključe mikrofone čim jedna od pregovaračkih strana počne govoriti o prošlosti. Uostalom, oni su plaćeni da pronalaze rješenja za sadašnjost i budućnost!«[23]

[22] *Isto*, 44.

[23] Amos OZ, Israelis und Araber, u: *Trialog der Kulturen im Zeitalter der Globalisierung*, Bad Homburg vor der Höhe, Herbert Quandt-Stiftung, 1998, 83.

Četvrti model sjećanja je »dijaloško sjećanje«. Aleida Assmann smatra da se ono odnosi na međunarodno sjećanje, na kulturu sjećanja koja se oblikuje između različitih, nekada suprotstavljenih država. Tu je riječ o tomu da se polazi od teze da se tolerantnim razgovorom može dobro objasniti zašto u različitim državama i društvima postoje različita tumačenja jednih te istih događaja iz prošlosti. Cilj »dijaloškog sjećanja« je također prevladavanje trauma iz prošlosti i pomirenje između različitih nacija. Jedan takav pokušaj bili su Dijalozi povjesničara/istoričara koje je organizirala zaklada Friedrich Naumann, bliska njemačkim liberalima (FDP-u). Objavljen je niz kvalitetnih knjiga, a oko mnogih prijepora – na primjer oko broja žrtava u ratovima i logorima – došlo je plodnog dijaloga između hrvatskih i srpskih povjesničara. Ali, ta zanimljiva i dobronamjerna inicijativa nije naišla na institucionalnu podršku dviju država. Slična je situacija i na razni Europske unije. Aleida Assmann je zbog toga s pravom istaknula da Europska unija daje dobar pravni i politički okvir za oblikovanje dijaloškog sjećanja između članica Unije, ali da do njega još uvijek nije došlo. Treba primjetiti da se to vjerojatno neće ni dogoditi.

Naime, različita su tumačenja prošlosti bitan dio identiteta europskih nacija. Uostalom, Europska unija je zajednica nacionalnih država, a svi pokušaji da se Unija još više politički integrira nisu bili uspješni. Ustav EU nije prihvaćen, a Velika Britanija je izašla iz Unije. Ne postoje, dakle, ni institucionalne pretpostavke da se oblikuje europsko »dijaloško sjećanje«. Nacionalne države imaju vlastito tumačenje povijesti, a ono često nije otvoreno za razgovore i teško se nosi s neugodnim pitanjima. Ali, isto tako izgleda nedvojbeno da se i nacionalna sjećanja oblikuju dijalogom sa sjećanjima drugih naroda. Definicija koju nudi Aleida Assmann je stoga nedvojbeno vrlo poticajna za daljnje istraživanje. Treba se prisjetiti da ona ističe da monološko sjećanje propušta sagledati cjelinu prošlosti.

> »Dok se monološko sjećanje usredotočuje na vlastitu patnju, dijaloško pamćenje patnje nanesene bližnjima ugrađuje u vlastito pamćenje. Dijaloško sjećanje ne znači trajan etički pakt sjećanja, već zajedničko povijesno znanje o mijenjanju konstelacija počinitelja i žrtava u zajedničkoj traumatičnoj povijesti nasilja. Ujedinjena Europa ne treba jedinstven, već kompatibilan, europski pogled na povijest. Dakle, nije riječ o stvaranju jedinstvenog europskog vladajućeg narativa, već o dijaloškom odnosu i međusobnoj povezanosti nacionalnih povijesnih slika.«[24]

Ovako definirano dijaloško sjećanje izgleda kao onaj tip sjećanja koji može dati doprinos izgradnji europske demokracije. Naime, potpuno je jasno da je dijaloško sjećanje ukotvljeno u sjećanju jedne nacije, ali i da je istovremeno otvoreno prema sjećanjima drugih nacija i da nastoji izgraditi nadnacionalnu perspektivu.[25]

[24] A. Assmann, *Von kollektiver Gewalt zu gemeinsamer Zukunft…*, 49.
[25] Usp. *isto*, 50.

U svakom od navedenih modela sjećanja nedvojbeno je da kultura sjećanja ima ključnu ulogu u oblikovanju nacionalnog identiteta. Naime, nacionalni identitet je bitno određen tumačenjem prošlosti i stvaranjem snažnih emocionalnih veza koje se izgrađuju njegovanjem sjećanja nacije. A osnovu kulture sjećanja čini utemeljiteljski ili osnivački mit nacije. To je u pravilu rat ili revolucija. Stoga ratni veterani u kulturi sjećanja imaju važnu ulogu. Ona se institucionalizira u muzejima i u ritualima odavanja počasti, a pomoću institucije državnih blagdana prenosi se s generacije na generaciju. Kultura sjećanja omogućuje, dakle, da se nacija, kako je to istaknuo Ernest Renan, oblikuje kroz svakodnevni plebiscit.[26] Ta svakodnevna suglasnost, to svakodnevno potvrđivanje zajedništva, izgrađuje se na temelju utemeljiteljskog mita. Naime,

> »temelj kolektivne autonomije uvijek mora tražiti u jedinstvu i posebnosti zajednice, njezina posebnost ili individualnost, pak, mjeri se kvantitetom i kvalitetom elemenata koji su tipično 'njezini vlastiti', koji pripadaju i svojstvo su te zajednice i nijedne druge«.[27]

To jedinstveno svojstvo nacije jamči utemeljiteljski mit. U suvremenoj Hrvatskoj to je Domovinski rat. Rat je utemeljiteljski mit i kod mnogih drugih nacija. To je teza koja će se nastojati dokazati u daljnjem istraživanju izloženom u ovom tekstu.

Utemeljiteljski mit i rat

Odmah treba istaknuti da mit ne smatramo nekom izmišljotinom ili lažnom sviješću, nego ga definiramo kao pripovijest koja nekoj naciji omogućuje da tumači svoju prošlost. Naravno, način tumačenja i sjećanja na prošlost ljudima ujedno pruža i osobitu sliku sadašnjosti, pa i budućnosti. Svako sjećanje se, naime, nužno odnosi na sve tri dimenzije vremena. Postoji, dakle, jasna i snažna veza između samorazumijevanja nacije i utemeljiteljskog mita. U ovom tekstu polazi se od određenja mita njemačkog filozofa Kurta Hübnera, koji mit definira kao zaseban oblik doživljavanja i prisvajanja stvarnosti, različit od onoga znanstvenoga, ali koji nije ništa manje pogodan za analizu društvenih okolnosti. Hübner je pokazao da je mišljenje u kategoriji jedinstva tipično za ovu vrstu doživljaja stvarnosti od antike do danas: »Jedinstvo općeg i posebnog, cjeline i dijela, idealnog i materijalnog, jedinstvo sadašnjosti i prošlosti itd.«[28] Politički

[26] Ernest RENAN, Što je nacija? Predavanje na Sorboni, ožujak 1882., s franc. prev. T. Lovreković, *Pro tempore*, 4 (2007) 4, 61-67.

[27] Antony D. SMITH, *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, Zagreb, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 2003, 44.

[28] Kurt HÜBNER, *Das Nationale. Verdrängtes, Unvermeidliches, Erstrebenswertes*, Graz, Styria, 1991, 281.

mitovi su jednostavno neizbježan dio oblikovanja identiteta svake nacije, kao i svakog nacionalno-integracijskog procesa.

Teze o mitu kao laži ili iskrivljenoj svijesti proizlaze iz činjenice da mitovi zastiru činjenicu da su nacije oblikovane u procesu modernizacije, jer nastanak nacije treba višu razinu društvenog i ekonomskog razvoja.[29] Ali, isto je tako jasno, da oblikovanje nacije podrazumijeva i emocionalni proces poistovjećivanja pojedinca s nacijom. Tijekom tog procesa slike nacije i teritorij nacije usklađuju se s tumačenjem njezine povijesti. Na taj se način traga za ključnim povijesnim događajem koji naciji omogućuje da svoju prirodnu slobodu oblikuje u vlastitoj nacionalnoj državi.

Treba također naglasiti da utemeljiteljski mit ne govori isključivo o osnivanju nacije ili revolucionarnom činu kojim je neka politička zajednica spašena, nego jasno upućuje na heroje nacije, ima zadaću da pokaže smisao žrtvovanja za naciju, da je integrira i da legitimira politički poredak nacionalne države. Utemeljiteljski mit, koji stavlja nacionalnu državu i događaj kojim je nastala u središte povijesnog iskustva, ispunit će svoju zadaću ako se pomoću njega pojedinac ili društvena grupa uspiju uklopiti u neku zajednicu sjećanja, odnosno ako se pomoću njega oblikuje nacionalni identitet. Riječ je, dakle, o tomu da se neki povijesni događaj o kojem postoje vrela, svjedoci i koji postoji u društvenom sjećanju protumači po nekom povijesno važnom ključu. Opravdano je zaključiti da se nacionalni identitet, naravno i hrvatski, oblikuje tumačenjem događaja iz prošlosti, a ne njihovim izmišljanjem.

Osnivački ili utemeljiteljski mit koji se prenosi u institucionaliziranu kulturu sjećanja omogućuje samospoznaju nacije kao zajednice, koju povezuju jake emocije, utemeljene na tumačenju prošlosti. Emocionalnu stranu nacionalnog identiteta naglasio je francuski povjesničar Ernest Renan. On je u svom govoru na Sorbonni održanom 1882. godine rekao:

> »Nacija je duša, duhovni princip. Dvije stvari, koje su zapravo jedna, predstavljaju tu dušu ili duhovni princip. Jedna je zajedničko posjedovanje bogatog naslijeđa sjećanja; druga je današnji pristanak, želja za zajedničkim životom, volja da se stalno održava vrijednost naslijeđa koji je čovjek primio u nepodijeljenom obliku. Čovjek, gospodo, ne improvizira. Nacija je, kao i pojedinac, kulminacija prošlih događaja, žrtava i predanosti. Od svih kultova, onaj naših predaka je najlegitimniji, jer preci su nas učinili ovakvima kakvi jesmo. Herojska prošlost, veliki ljudi, slava (čime mislim prava slava), to je društveni kapital na kojemu se temelji nacionalna ideja. Posjedovanje zajedničke slave u prošlosti i zajedničke volje u budućnosti; zajednička velika djela, želja da se učine još mnoga druga – to su osnovni uvjeti bivanja narodom… Nacija je, dakle, solidarnost na višoj razini, a čini ju osjećaj žrtve koju je čovjek podnio u prošlosti i one koje tek namjerava podnijeti u budućnosti. Ona pretpostavlja povijest; no sažeta je u sadašnjosti u jasnoj činjenici pristanka, jasno izražene želje da nastavi živjeti

[29] Hagen SCHULZE, *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*, München, C. H. Beck, 1994, 108.

> zajedno. Postojanje nacije jest, oprostite mi na metafori, dnevni plebiscit, kao što je i postojanje pojedinca stalna potvrda života.«[30]

Naravno, utemeljiteljski mit ima jasnu političku svrhu. Njegova je zadaća dati odgovor na pitanje o načinu stvaranja nacionalne države. Jasno je da tu nije riječ isključivo o znanstvenim, historiografskim činjenicama, nego o povijesnom događaju koji članicama i članovima nacije pruža jako emocionalno uporište. Naime, rat nije samo oružani sukob, nego uvijek ima i političku svrhu. »Rat jedne zajednice – čitavih naroda – i posebno *uglađenih* naroda, polazi uvijek od političkog stanja i izaziva se samo političkim motivima. To je, dakle, politički čin.«[31] Taj je čin u Domovinskom ratu bio obrana od velikosrpske agresije organizirane od strane režima Slobodana Miloševića. A rezultat rata je bilo oblikovanje samostalne hrvatske države. Rat se, dakle, ne može reducirati samo na »apsolutno izražavanje sile«.[32] Prema tome, Domovinski rat nije samo oružani sukob nego je ujedno i čin utemeljenja države i bitan dio identiteta hrvatske nacije. Ali, naravno, kako je to istaknuo njemački povjesničar Dieter Langewische, »stvaranje nacija nije jednokratan utemeljiteljski čin, iako nacije to tako vide kada svoje podrijetlo smještaju daleko u povijest«.

> »Nacije se same mogu redizajnirati – to nije otkriće današnjih konstruktivista. Ovo novo stvaranje ide ruku pod ruku s novim mitovima ili su stari ispunjeni novim značenjem. Mitovi stoga razvijaju svoje značenje u tome kako se društvo nosi s njima. Dakle, u dva koraka, prvo za 19., a zatim za 20. stoljeće, treba postaviti pitanje: Tko i kako polemizira s političkim mitovima? Kako i tko ih postavlja u javne prostore? Tko ih mijenja ili se bori protiv njih?«[33]

Nastojat ćemo ukazati na neke od istraživačkih puteva koji nam mogu omogućiti da pokušamo odgovoriti na neka od navedenih pitanja. Smatramo da pri tomu treba krenuti od teze da institucionalno oblikovano sjećanje na rat ujedno pokazuje i odnos prema »demokraciji, pluralizmu, ljudskim pravima«, kako je to istakao Aleksandar Jakir uspoređujući španjolsku i hrvatsku kulturu sjećanja i upozoravajući na važnost svladavanja totalitarne prošlosti.[34]

Prvi uvidi u značenje Domovinskog rata za identitet hrvatske nacije jasno pokazuju da je riječ o utemeljiteljskom mitu nacije. Najprije ćemo pokazati odnos između rata i mita, propitujući tezu o ratu kao osnivačkom mitu, koji se u teorijskom istraživanju politologa Dejana Jovića tematizira kao pripovijest

---

[30] Rennan, *Što je nacija…*, 66-67.
[31] Carl von CLAUSEWITZ, *O ratu*, Zagreb, Mozaik knjiga, 2010, 33.
[32] *Isto*, 33.
[33] Dieter LANGEWIESCHE, Unschuldige Mythen Gründungsmythen und Nationsbildung in Europa im 19. und 20. Jahrhundert, u: K. von Lingen (ur.), *Kriegserfahrung und nationale Identität…*, 30.
[34] Aleksandar JAKIR, Sjećanje na građanski rat. Da li je multiperspektivno povijesno pamćenje moguće, u: T. Andrić, N. Varezić (ur.), *Virtute Rebesque Gestis. Zbornik povodom dvadesete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu*, Split, Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest, 2024, 471-472.

koja dovodi u pitanje ne samo oblikovanje hrvatskog liberalno-demokratskog poretka, nego ruši pretpostavke za »jednu, liberalno-demokratsku Europu«.[35] Ta je teza dvojbena. Naime, smatramo da rat kao osnivački mit, može, ali i ne mora dovoditi u pitanje demokratski politički poredak, nego upravo obrnuto; ako označava prekid s diktaturom, kao što je to bio slučaj u Hrvatskoj, sjećanje na rat se može tematizirati kao povijesni događaj kojim se utemeljuje demokracija. To potvrđuje i povijest ostalih europskih naroda. Analiza njihovih prijelomnih događaja iz prošlosti jasno pokazuje da je rat, kao utemeljiteljski ili osnivački mit, dio povijesti gotovo svih europskih država s demokratskim poretkom. Treba također istaknuti da se taj poredak – kako je to istakao Philip Manow – tek od 1990-ih godina počelo nazivati liberalno-demokratskim, do tada je naprosto bio demokratski.[36] Naime, nedvojbeno je da analiza glavnih mitova europskih naroda i SAD-a u 19. stoljeću otkriva dojmljivu činjenicu: oni su utemeljeni na naglašavanju važnosti rata za identitet nacije.

Utemeljiteljski mitovi nacija rekonstruirani su na temelju izložbe i knjige koju je uredila Monika Flacke.[37] Ona je pozvala ugledne povjesničarke i povjesničare da rekonstruiraju i opišu osnivačke mitove svojih nacija. U njezinoj se knjizi analiziraju utemeljiteljski mitovi Belgije, Danske, Njemačke, Francuske, Grčke, Velike Britanije, Italije, Nizozemske, Norveške, Austrije, Poljske, Rusije, Švedske, Švicarske, Španjolske, Češke, Mađarske i Sjedinjenih Država. Autori su za svaku od 18 nacija, na temelju raščlambe školskih udžbenika, odredili pet središnjih nacionalnih mitova. Rezultati istraživanja prikazani su u sljedećoj tablici.

Utemeljiteljski mitovi europskih nacija i SAD-a.

Nacija	Rat	Bez rata
Austrija	2	3 primjera (nisu navedeni)
Belgija	5	-
Češka	2	3 primjera (nisu navedeni)
Danska	4	1 zemljišna reforma
Francuska	5	-
Grčka	5	-
Italija	4	1 Dante
Mađarska	2	3 primjera (nisu navedeni)
Nizozemska	4	1 Rembrandt
Norveška	4	2 Vikinzi, Ustav 1814.
Njemačka	3	2 spomenik Barbarossi, Luther

[35] Dejan JOVIĆ, *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, Zagreb, Fraktura, 2017, 83.
[36] Philip MANOW, *Unter Beobachtung. Die Bestimmung der liberalen Demokratie und ihrer Freunde*, Berlin, Suhrkamp, 2024, 11. Zanimljivo je da se usporedo s vrlo čestim korištenjem pojma liberalna demokracija, znatno više počinje rabiti pojam populizam.
[37] Monika FLACKE (ur.), *Mythen der Nationen. 1945 – Arena der Erinnerung*, Berlin, Deutsches Historisches Museum, 2004.

Poljska	3	2 Ustav 1791., legenda Piast
Rusija	2	3 primjera (nisu navedeni)
Španjolska	5	-
Švedska	4	1 sabor 1527.
Švicarska	3	1 Pestalozzi
Velika Britanija	4	1 Magna Charta
SAD	4	1 puritansko osnivanje
Sveukupno	63	22

Prema: Nikolaus BUSCHMANN, Diter LANGEWIESCHE, *Der Krieg in den Gründungsmythen europäischer Nationen und der USA*, Frankfurt am Main, Campus, 2004, 21.

Predočeno istraživanje je utvrdilo da »od 90 mitova koje su povjesničari identificirali kao najvažnije za 18 nacija, njih 65 ili gotovo tri četvrtine (72%) su ratni«. Mitovi se pozivaju na »ratove između država i građanske ratove«.

> »Ni jedan narod ne bi mogao preživjeti bez ratnih mitova. Učestalost varira između dva i pet. Odnos između broja ratova u arsenalu mitova i specifične povijesti dotičnog naroda ne može se prepoznati, bez obzira rangirali li narode prema učestalosti ratova u njihovoj povijesti ili su prije ili kasnije ostvarili nacionalnu državu, prije ili kasnije demokratizirali i prihvaćeni u parlamentu.«[38]

Njemački povjesničar Dieter Langewiesche nadalje tvrdi da su tipični »obrasci objašnjenja – kao što su 'zakašnjele nacije' i 'posebni putevi' ili da demokratizacija smanjuje spremnost da se rat koristi kao političko sredstvo – ne vrijede. Ništa od ovoga ne određuje razinu učestalosti rata u mitovima.«[39] Argumenti koje iznosi Langewiesche izgledaju vrlo uvjerljivi, između ostalog, potvrdila su ih historiografska istraživanja, a i osnovni uvid u suvremenu politiku: da ne postoji neposredna veza između rata, kao osnivačkog mita, i demokratskog političkog poretka. Naime, usprkos tomu što je rat utemeljiteljski mit većine europskih država, one nisu diktature, nego su unatoč tomu, ili baš zbog toga, oblikovale demokratski politički poredak.

> »Zdravom razumu, uključujući i znanstvenom, može se činiti očiglednim da nacije čija je mitologija prožeta ratovima favoriziraju politička rješenja problema kroz rat, ali to očito nije točno. Mitski janjci mogu biti ratni lavovi, a mitski ratnici mogu biti miroljubivi. Mitovi europskih naroda nisu ispisali politički program djelovanja svojih država u 19. stoljeću. A državna politika nije odredila o čemu govore mitovi i kako to rade.«[40]

Dakle, za oblikovanje nacije izrazito je važno da postoji kulturalno pamćenje u kojem se sabiru povijesni događaji koji su središnji za naciju; taj mit čini utemeljiteljski mit nacije.

[38] Buschmann, Langewiesche, *Der Krieg in den Gründungsmythen*…, 21.
[39] *Isto*, 32.
[40] *Isto*, 34.

Zaključak

Ne treba bježati od političkog mita, a još manje tvrditi da on sprječava razvoj liberalne demokracije. Analiza mitova europskih naroda i značajka demokratskog stanja njihovih političkih poredaka, jasno upućuje na to da se

> »politički utjecaj nacionalnog mita ne može (…) izvesti iz njegova sadržaja… Umjesto toga, to u potpunosti ovisi o situaciji u kojoj se mit koristi. Stoga povijesna analiza mitova koja se pita o političkoj i društvenoj moći oblikovanja nacionalnih mitova mora otkriti situacijsku upotrebu mitova. Mit ne stvara te situacije, niti definira rješenja, ali je u stanju legitimirati percepcije stvarnosti i strategije djelovanja usmjerene na njih. I legitimirati ga mitski tumačeći prošlost i sadašnjost kao jedinstvo, stvarajući tako legitimaciju koja nadilazi opravdanja puke političke svrhovitosti.«[41]

To je funkcija sjećanja na Domovinski rat i na hrvatske ratne veterane. Naime, niti jedna politička zajednica ne može izgraditi demokratski poredak, a da ne razvije utemeljiteljski mit nacije. »Mit omogućava ujedinjavanje dominantnih ideja u nekoj političkoj zajednici. To je problem osobito za političke poretke koji se iznova uspostavljaju.«[42]

Njegovanje kulturalnog sjećanja zahtijeva i znanstveno utemeljeno tumačenje rata. Treba uzeti u obzir da je rat, kako je to istaknuo Carl von Clausewitz, uvijek rezultat politike. Od rata i njegova značenja u povijesti nacije ne može se pobjeći. Kultura sjećanja europskih naroda to jasno pokazuje. Treba ponoviti da rat kao utemeljiteljski mit nije kriterij kojim bi se nacije podijelile na demokratske ili one koje to nisu. Jednostavno, rat postaje utemeljiteljski mit, kojim se s pomoću kulture sjećanja oblikuje nacija i utemeljuje nacionalna država. Analiza je pokazala da gotovo sve moderne nacije upravo rat ili revoluciju prihvaćaju kao osnivački mit nacije i države. Stoga, prihvaćanje Domovinskog rata kao utemeljiteljskog mita i osobitog statusa koji se s obzirom na to pridaje hrvatskim ratnim veteranima, dokazuje da su hrvatska sjećanja na Domovinski rat sastavni dio uobičajene europske kulture sjećanja.

[41] Langewiesche, *Unschuldige Mythen…*, 37.
[42] Carl J. FRIEDRICH, *Man and His Government. An Empirical Theory of Politics*, New York, McGraw-Hill, 1963, 108.

Tihomir Cipek*

The Culture of Memory and the Founding Myth of the Nation. On the Development of one Scientific Discipline

Summary

The text analyzes the theories of memory of Maurice Halbwachs, Jan Assmann, Aleida Assmann and their function in research on the culture of memory. According to these authors, an individual remembers as a member of a community or social group, and memory is divided into communicative, acultural, and institutionalized memory; the latter, by inaugurating the founding myth, enables the formation of a nation's identity. Jan Assmann's theory of cultural memory and communicative memory is presented. He believes that communicative memory is transmitted through three generations at most, and is transmitted through the stories of witnesses, family members, photographs, and family objects. Assmann believes that this type of memory does not have a clear narrative structure. Unlike communicative memory, cultural memory has a clear narrative structure, and is cared for by the political and cultural institutions of the state, often civil society associations, and is stored in museums and is also found in school textbooks. An analysis of Aleida Assmann's work has shown that she distinguishes four models of memory with regard to their purpose: a) not remembering, forgetting; b) remembering in order not to forget; c) remembering in order to forget; and d) practicing dialogical memory, which seeks to gain insight into different interpretations of history. The second part of the text discusses the founding myth of the nation. It is emphasized that a myth is not some kind of invention or false consciousness, but rather we define it as a narrative that allows a nation to orient itself in history. An analysis of the most important myths of the eighteen nations studied has shown the importance of war as a founding myth for almost all nations. In Croatia, this task is performed by the Homeland War, which represents one of the basic narratives of contemporary Croatian national identity. It has been shown that war as a founding myth does not pose a threat to democracy, but that it is a commonplace of most democratic political orders.

Keywords: culture of memory, Maurice Halbwachs, Jan Assmann, Aleida Assman, communicative memory, cultural memory, war, founding myth.

(*na engl. prev.* Tihomir Cipek)

* Tihomir Cipek, PhD, Full Prof. with Tenure, University of Zagreb, Faculty of Political Science; Address: Lepušićeva 6, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: tihomir.cipek@fpzg.hr.